

Derleme makale; Gönderim Tarihi: 06.08.2019; Kabul Tarihi: 26.11.2019

Mesleki Ahlâktan İş Etiğine; Kamuda Değerler Dönüşümü¹

Prof. Dr. Mahmut BOZAN

Bartın Üniversitesi, İİBF, SBKY Bölümü
mbozan@bartın.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-5396-7021

Öz

Asırlara damga vuran gücün rengine göre her asırda bir meta revaç bulur. Eğer baskın gücün dayandığı değerler hakkı esas alıyorsa sosyal yapıda bunun yansımaları da ona göre müspet olarak tezahür eder. Yok, eğer gücü esas alıyor ve kuvvete öncelik veriyorsa toplumdaki etkileri de hakkaniyetin geri plâna itilmesi şeklinde olur. Osmanlı Barışı olarak bilinen ve Osmanlı Devleti'nin dünyada belirleyici güç olduğu dönemde güç hakka ram oluyor, fazilet menfaati önceliyordu. Yardımlaşma sadece İslâm'la sınırlı kalmıyor, meyvelerini tüm insanlığa uzatıyor; hayat ise güçlülere yaşama hakkı verirken, zayıfları doğal seleksiyona uğratan bir savaş olmaktan çıkıyordu. Dünyada ahlâkî değerler güç kazanıyor, nefsi tatmin olarak özetlenebilecek zevkçilik veya hedonizm yerini değerleri yücelten hüdaperestliğe ve ruhi olgunluğa bırakıyordu. Osmanlı Devleti temsil ettiği değerlerle birlikte geri çekilmeye başlayınca, dünya siyasetinde Batı ve Batı medeniyetinin değerleri öne çıkmaya başladı. Batı medeniyeti ise dayandığı felsefi değerler itibariyle arzî ve arızî özellikler taşıdığından seküler bir dünyayı önceledi. Yâni hakkı değil, kuvveti esas aldı. Faziletin yerine menfaati, kardeşliğin yerine ırk birliğini koydu. Artık hayat bir savaş meydanı idi. Zayıfın her şeyi güçlünün ganimeti olacak; güçlü yaşayacak, zayıf yok olacaktı. Dünyaya nizam veren bu iki anlayıştan ikincisi maalesef Batı ile sınırlı kalmadı, Batının gücüne ve medeniyetine perestiş eden ülkeler tarafından da kabul görüp taklit edilmeye başlandı. Türkiye de bu tuzağa düşen ülkelerden biri olarak amme hizmeti görenlerin önce yeminlerinde, daha sonrada mevzuatlarında “ahlâkî değerler” çıkarılarak onun yerine “seküler ilkeler” ikame edildi. Sonuç olarak dünyada ve ülkemizde kamu hizmetinde hak ve adaletin temini zorlaşırken; haksızlık, yolsuzluk ve benzeri gayrı meşru işler önlenemez hale geldi. Dış kontrolü esas alan seküler anlayışın, vicdani iç kontrolü ihmal ettiği müddetçe de başarılı olması mümkün gözükmemektedir. Bu çalışma iş etiği kavramının gözden geçirilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk, Ahlâkî Değerler, Etik, Etik İlkeler

JEL Sınıfı: Z18

¹ Bu makale Bartın Üniversitesinde 13-14 Mayıs 2015 Tarihlerinde yapılan “Geçmişten Geleceğe Ahlâk” Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

From Professional Morality to Business Ethics: Transformation of Values in the Public Sector

Abstract

A commodity achieves high degrees of demand in every century in accordance with the colour of the power that marks the century. If the values of dominant power are based on justice, its reflections in social structure manifest itself positively. If they are based on power and gives priority to force, the effects in society causes to push the equity into the background. In the period known as Ottoman Peace and when Ottoman Empire was determinant power, power obeys the justice and the virtue precedes the interest. The solidarity was not limited to Islam but contributes to whole mankind; life gives the powerful party a right to survive while it prevents a war which the weak party experience a natural selection process. Moral values were gaining power and the hedonism which refers to self-satisfaction was being replaced by values based on spiritual maturity and belief in God. When Ottoman Empire began to retreat with the values it represented, the values of the West and the Western Civilization began to come forward in world politics. Because the Westerns Civilization possessed the philosophical values based on prosperity and incidental features, it gave priority to a secular world. Thus, it took its basis as power, but not justice. The virtue was replaced by interest while fraternity was replaced by racial unity. Life was now a battlefield. Whatever the weak party possessed would belong to the powerful party; the powerful one would survive while the weak party would disappear. The first of these two approaches which shape the world was unfortunately not limited to the West, began to be imitated by countries which worship to Western Civilization and its power. In Turkey, one of the countries which fell into this trap, "moral values" were replaced by "secular principles" first in the oath of office holders in the public services and then in their respective legislation. Consequently, it became difficult to provide legal rights and justice in public services in Turkey and throughout the world while illegal applications such as corruption and injustice became inevitable. It seems impossible that secular approach which is based on external control becomes successful as long as it ignores the internal control. This study aims to contribute to the review of the concept of business ethics.

Keywords: Morality, Moral Values, Ethics, Ethical Principles.

JEL Classification: Z18

Giriş

Haberleşme araçlarının ışık hızı ile bilgi akışı sağladığı bir asırda yaşıyoruz. Dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan bir hadise aynı anda her yerde duyulmakta, bilinmekte ve seyredilmektedir. Özellikle kamu gücünü kullanan kimselerin yaptığı yolsuzluk ve su-i istimler ile toplumda ortaya çıkan mağduriyetler maşeri vicdanı yaralamaktadır. Bu hak ve hukuk ihlalleri o eylemleri yasaklayan anayasalara, kanunlara,

cezaî yaptırımlara ve bu yaptırımları uygulayacak müesseselerin rağmına olabildiği gibi, bunu uygulamakla mükellef olan sorumlular tarafından da yapılabilmektedir. Üstelik bu ihlalleri yapanlar ne ahlak sınırının altında yaşayanlar ve ne de zaruretlerin pençesinde kıvranan biçarelerdir. O halde illegal olarak "daha fazlasını" almak isteyenler nasıl engellenecektir? Mesleğini ve yetkilerini su-i istimal eden insanları engellemek için konulan dış kontrol mekanizmaları yetersiz kaldığında daha fazla ne yapılabilir? İşte bu çalışmada insanların iç kontrolünde öne çıkan ahlak, hayat anlayışı, hayat felsefesi ve son dönemde kendine yer bulan etik değerlerin kamudaki etkileri ele alınacaktır.

1. Ahlak ve Ahlakî Değerler

Ahlak; insanın iyi ya da kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan huyları ve bunlara dayalı olarak yaptığı iradeli davranışlar bütünüdür. Ahlak Arapçada "seciye, tabiat, huy" gibi mânalara gelen hulk kelimesinin çoğulu olup, insanın iyi veya fena tavır ve hareketleri olarak tanımlanmıştır (Yeğin, 1981:49). Sözlüklerde çoğunlukla insanın fizik yapısı için halk, mânevî yapısı için hulk kelimelerinin kullanıldığı kaydedilir. İslâm filozofları ahlakı, "nefiste yerleşik olan yatkınlıklar" şeklinde tarif etmişlerdir. Bu yatkınlıklar sayesinde "fiiller nefisten her hangi bir fikri ve iradi güçlüğü hacet kalmaksızın sadır olur." Eğer bu yatkınlıklar iyi olursa nefisten "faziletler;" kötü olursa "reziletler" çıkar. İşte ahlakın temel vazifesi nefis hakkında bilgiler vermek ve nefsi kendisinden faziletli fiiller sâdır olacak şekilde terbiye etmektir. Kuran'da (103/1-3), ameli sâlih olarak tanımlanan ahlak, genelde iyi huy ve davranışları ifade etmektedir.

Başta hadisler olmak üzere İslâmî kaynaklarda hulk ve ahlak terimleri genellikle iyi ve kötü huyları, fazilet ve reziletleri ifade etmek üzere kullanılmış; özellikle iyi huylar ve faziletli davranışlar mehasinü'l-ahlak, mekarimü'l-ahlak, ahlak-ı hasene, ahlak-ı hamide; kötü huylar ve fena hareketler ise sül-ül huluk ve ahlak-ı seyyie gibi terimlerle karşılanmıştır (Çağrı, 1989: 1). Ahlakı geniş bir şekilde ele alan İslâm filozoflarının ahlak anlayışında psikolojiyi ahlaktan, ahlakı din ve siyasetten tecrit ederek incelemek mümkün değildir. Onlar "ahlak nedir" sorusundan önce "insan nedir" sorusuna cevap vermenin gerekli olduğuna inanırlar. İnsanın ne olduğu, nereden gelip nereye gideceği ve akıbetinin ne olacağı sorularına cevap verilebildiği takdirde onun neleri değerli sayması ve neleri yapması gerektiği hususuna da bir açıklık getirilebilir. Nelerin değerli olduğu sorusu, eninde sonunda bizi bir ahlakî değer nazariyesine, nelerin yapılması gerektiği sorusu ise ahlakî mükellefiyet nazariyesine götürür (Aydm, 1989:12).

İslâm'da güzel ahlak kavramı insanın doğru yol üzere istikamette olması mânasına da gelmekte olup, insandaki duyguların aşırılıklardan, ifrat ve tefritten korunmasını ifade eder. İnsanda olan bu duyguların aşırılıkları veya noksanlıkları insanın istikameti kaybetmesine yol açar. Mesela, aklın zekâ noksanlığı ve cerbeze gibi iki ucu sapmayı ifade ederken, "hikmet" aklın denge ve istikamet halini gösterir. Öfke gücünün korkaklık gibi noksanlığı yanında, zulme ve zorbalığa kaçan tehevür hali gibi aşırılığı da vardır. Şecaat ise hukuk-u şahsiye, diniye ve vataniye için savunma hakkını kullanmasını ve bu uğurda gerekirse canını feda etmeyi göze almasını ifade eder. Keza şehvet veya arzunun noksanlığından duygu körlüğü veya "humud" durumu ortaya çıktığı gibi aşırılığın da "fücür" yani namusları pay-ı mal etme arzusu ortaya çıkar. İffet ise helâle arzu ve isteğin varlığı yanında harama kapalılık halini ifade eder (Nursi, 1996: 24-25). Bu konuyla ilgili

olarak Aydın da (1989: 12), benzer şekilde insan nefsinin düşünme, öfke ve arzu gücü olmak üzere üç kuvvete sahip olduğunu belirterek, bu üçlü tasnifin hem psikolojinin hem de ahlâkın temeli olduğunu, her gücün dengede bulunmasından hikmet, şecaat, iffet ve adalet gibi çeşitli faziletlerin doğduğunu ifade etmektedir. İnsandaki duygular gibi toplumları da ayakta tutacak ahlâk, hukuk ve din olmak üzere üç tane müessese vardır. Her müessesenin bir müeyyidesi vardır. Ahlâkın müeyyidesi ayıp, hukukun ceza ve dinin ki ise günahıdır. Bu müeyyideler sayesinde toplum huzurlu bir dengeye kavuşur. Toplumda hak ihlallerinin amme cihetinde hukuk devreye girer, kötü örneklerin düzeltilmesinde çevre kontrolünü ifade eden örf ve ahlâk müdahale eder, ancak hukuk ve çevrenin müdahil olamadığı, dış kontrolün yetişemediği alanlarda ise din, inanç değerleri ve günahın vicdan üzerindeki tesiri etkili olur. Eğer o toplumda ne günah, ne ayıp ve de ne ceza bireyler için bir etki meydana getiremiyorsa toplumda ciddi bir yozlaşma kaçınılmaz hale gelir. Şu halde bir toplumun ayakta durabilmesi ve âhenk içinde yaşayabilmesi için bu müesseselerin devam etmesi gerekir.

Acaba insan davranışlarında ahlâkî değerler kadar etik ilkelerin de etkisi olabilir mi? En azından bu kavramın menşei olan Batı toplumları dikkate alındığında etik kurallar da ahlâkî değerler kadar birey davranışlarında ve fertlerin otokontrolünde etkili olabilir mi? Bir adım ötesi bu kavrama aşına olmayan, hatta yabancı olan İslâm toplumlarında etik ilkeler de ahlâkî değerlere eşit seviye tesir icra edebilir mi? Kısaca etik kavramı tam olarak ahlâkın karşılığı olarak alınabilir mi? Bu husus oldukça tartışmalıdır. Ahlâk ve etiğin zaman zaman eş anlamlı kelimeler gibi birbirinin yerine kullanılmasına rağmen hem epistemolojik olarak hem de toplum algısında aynı şeyler olmadığını altının çizilmesi gerekir.

2. Etik ve Etik Değerler

Etik, ahlâkî alanın özünü, temellerini araştırıp inceleyen bir bilim dalıdır. Ahlâk felsefesi olarak da adlandırılan etik, “iyi nedir” veya “ne yapmalıyız” gibi sorulara cevap arayan felsefe dalı olarak da bilinir. Ahlâk kelimesi batı dillerindeki morale mukabil gelirken, etik ise günlük dilin dolaşımına yeni giren bir kelime olup, ahlâkî iteleyerek kendisine yer açmaya çalışmaktadır (Keklik, 1982: 189-190). Antik Yunan’dan günümüze etik kavramı felsefi bir akım olarak şekillene gelmiştir. Aristoteles’in temellendirdiği etik, mutluluğu esas alır ve mutluluğu da erdeme bağlar. Daha sonra geliştirilen Kyrene ekolünün hedonizmi (zevkçilik) ile Kinik ekolünün feragatçi ve terkçiliğinden uzaktır. Hedonistik karakteristiği dışlayan İslâm düşüncesindeki etik anlayışların eudaimonistik (mutçu/mutlulukçu) karakteristiği daha belirgindir. Erdem, tıpkı Aristoteles’te olduğu gibi hem belli şartlar yerine getirilerek oluşmuş bir huyu, hem de davranış bakımından orta noktayı ifade eder (Türkeri, 2009: 100). Görüldüğü üzere Aristo etik ile morali ayrı tutmuş, zevkçilik ve terkçilik gibi aşırılıklardan uzak bir şekilde erdeme bağlamıştır.

Felsefi olarak ahlâk ve etik kavramları çoğu kez birbirinin yerine kullanılmasına rağmen iki ayrı eylem ve faaliyet alanını ifade eder. En basit anlatımla ahlâk, toplumsal alanda insanlar arası ilişkilerde bireylerin uymaları beklenen ve talep edilen davranışlardır. Bunun yanında en eski felsefe disiplinlerinden biri olan etik, yapılması gerekeni söyleyen veya davranışlara ilişkin normlar koyan bir faaliyet değil, yapılması

istenen eylemlere sorular soran neyin değerli, neyin değersiz olduğu, hangi eylemlerin yapılmasının doğru, hangilerinin doğru olmadığı, doğru eylemin ve adaletin ne olduğu gibi soruları sorma faaliyetidir (Dursun, 2005: 17). Etiğin siyaset ve hukuk tartışmaları kapsamında değerlendirilmesi eğilimi özellikle son yıllarda ivme kazandığı, hatta pozitif hukuk metinlerine geçirilecek kadar önemsendiği görülmektedir. Etik sadece felsefi bir tartışma konusu değil, bizatihi normatif-disipliner tartışmaların da odağına yerleşmiş bulunmaktadır. Bu kapsamda meslek gruplarının kendi meslek ilkelerini etik kurallara dönüştürerek, etik kurulların kurulmasını sağlayan normatif düzenlemelere gittikleri görülmektedir (Esgün, 2013: 237). Bunun en önemli nedenlerinden biri, her mesleğin icracıları arasında bu mesleği kötüye kullanma potansiyel ve eğilimlerinin her daim mevcut olmasıdır. Meslek ahlâkı kavramının meslek etiğinden ayırt edilebilmesini sağlayan en önemli fark ise meslek ahlâkının daha çok meslek sevgisi, üstlendiği iş hakkını verme ve mesleğinde başarılı olma isteği eğilim ve davranışlarını ifade etmesinden kaynaklanır. Bununla birlikte etik kavramı üzerinde bir fikir birliğine varılamamış olması ve çoğu zaman normatif bir disiplin olan ahlâkla ayırıştırılmaması bir problem olarak karşımızda durmaktadır (Esgün, 2013: 237-238).

Batıda devletlerin kiliseden bağımsızlaşma sürecinde ortaya çıkan laiklik ve sekülerlik gibi kavramlara paralel olarak moral değerler de yerini daha seküler olan etik değerlere bırakmaya başlamıştır. En azından başta Türkiye olmak üzere dini değerleri daha az görünür yapmak veya bir süreç içinde batılı değerlerle değiştirmek isteyen ülkelerde ahlâk yerine kullanılmak istenen “moral” kelimesi, bireylerdeki psikolojik durumu ifade etmek için kullanılmaya ve böylece yerleşmeye başlayınca bunun yerine Yunanca “etos”tan türeyen etik kavramı ikame edilmek istenilmiştir. Batıdaki materyalist ve rasyonalist akımların birey davranışlarını kontrol eden değerleri dışlamaları sonucu toplumların popüler kültürlerini oluşturan geleneksel ve dinsel yasaların yerini popülizm almıştır. Günümüzde geçerli söylemlerden biri olan ve nihilizme dayanan "her şey mubah" anlayışı, hiçbir ahlâkî norm veya kuralın olmaması demektir. Hiçbir ölçüt ve düzenleme olmadığında herkes kendi haz ve çıkarına uygun eylemde bulunacaktır. Bir toplumsal yapılanma ve düzen ancak kuralların varlığı ile mümkündür. Bundan dolayı her şeyin mubah olduğu bir toplum düşünülemez. Eğer etik bir din veya ahlâkî yetkiler ile donanmış ilahi bir varlık yoksa neyi iyi veya neyi kötü olarak değerlendireceğimiz ciddi bir sorundur. Modern dönemde ölçüt olarak ilahi varlığın yerini rasyonalizm alınca nihilizme yer açılmış demektir (Bayram, 2005: 52).

Ahlâkî değerlerin her alan kadar belki de daha ziyade siyasi hayatla ilişkisi vardır. Çünkü devlet idaresinde ahlâkî sınırların aşılmasının faturası daha ağır olmaktadır. Bu husus sadece İslâm devletleri ile sınırlı olmayıp başka din ve medeniyetlere sahip devletler için de geçerli olmuştur. İslâm devletlerinde idarecilerin ahlâk kurallarına bağlılıkları her zaman öncelikle dikkat edilen ve aranan özellik olmuş ve devlet adamlarına yönelik olarak yazılan eserlerde ve siyasetnamelerde bu husus oldukça detaylı şekilde incelenmiştir. Devlet idaresinde ahlâk kurallarının devlet adamını bağlayamayacağı iddiasını ortaya atan Makyavel Batı’da da tartışma konusu olmuştur. Nitekim Machiavel’in Hükümdar isimli eserindeki Prens’e tavsiyeleri hususunda görüşünü soran Prens Elisabeth’e, Descartes’in yazdığı mektupta ahlâk anlayışına getirdiği eleştiriler dikkat çekicidir (Descartes, 92: 79-86). Descartes, Machiavel’in çok

aldandığını ifade eder ve “amaca ulaşmak için her şeyin mubah” olmayacağını hatta bu türlü öğüt vermek için kitap yazmaya kalkmanın da kötü bir şey olduğunu beyan eder. Fakat günümüz bazı siyaset bilimcilerinin devlet idaresi yani siyasetin Machiavel ile kendisini bulduğu anlayışına sahip olması ile Machiavel’i Decartes’e tercih etmesi düşündürücüdür.

3. Ahlâk veya Etik Değerlerin Kaynakları

Ahlâk ya da etik değerler her ne kadar aynı olmasa da günümüzde birbirinin yerine kullanıldıkları gerçeğini göz ardı etmeden bu kavramların hangi kaynaklardan beslendiği ve neden ahlâkî değerlerin yerine etik değerlerin geçirilmek istenildiği hususlarına açıklık getirmek gerekmektedir. Konuyu genel mânada ele aldığımızda iki farklı medeniyet ve bu medeniyetlerin beslendiği farklı değerler manzumesi karşımıza çıkar. Bu medeniyetlerden birisi İslâm, diğeri ise Batı medeniyetidir. İslâm medeniyeti, İslâmiyet’in ortaya çıktığı yedinci yüzyıldan, müessir bir güç olarak varlığını koruduğu 18. yüzyıla kadar gerek beşeri münasebetlerde, gerekse beynelmilel ilişkilerde bazı esaslar vazetmiş ve onlara uygun olarak davranmıştır. Koyduğu esaslar hiç şüphe yok ki temel inanç değerlerini tedvin eden Kur'an ve Hadis, yani sünnetten alınmıştır. İslâm’ın insanlığa getirdiği temel değerler manzumesini Nursi şöyle özetlemektedir (Nursi, 1976: 36-43).” İslâm’da nokta-i istinad, kuvvete bedel haktır ki, şe’ni adalet ve tevazündür. Hedef de, menfaat yerine fazilettir ki, şe’ni muhabbet ve tecazübtür. Cihetü'l-vaahdet de, unsuriyet ve milliyet yerine; rabita-i dinî, vatani, sınıftır ki, şe’ni samimî uhuvvet ve müsâlemet ve haricin tecavüzüne karşı yalnız tedâfüdür. Hayatta düsturu, cidal yerine düstur-u teavündür ki, şe’ni ittihad ve tesanüttür. Hevâ yerine hüdâdır ki, şe’ni insaniyeten terakkî ve ruhen tekâmüldür. Hevâyı tahdit eder; nefsin hevesat-ı süfliyesinin teshiline bedel, ruhun hissiyat-ı ulviyesini tatmin eder.”

Konuyu kısaca özetlemek gerekirse bu değerler manzumesinin başında kuvvet yerine hakkı esas almak, menfaat yerine fazileti koymak, hayatı bir yardımlaşma ve dayanışma olarak görmek, insanî ilişkilerde inanç birliğini, vatani ve mesleki birliği koymak gelir. Ayrıca komşuluk ve insanlık gibi değerleri esas almak, nefsi arzuları kontrol ile ruhî ve manevi gelişimi önceleyerek ahlâkî değerlerin kuvvetlendirilmesi de önemli hususlar olarak görülmüştür. İslâm’ın temel değerleri üzerine inşa edilen medeniyetin insanlığa meyveleri barış, sükûn ve huzur içinde bir arada yaşama olmuştur. Ancak Müslümanların son iki yüz yıldır yaşadığı gerileme sürecinde Batı medeniyetinin tesirleri gittikçe artan oranda hissedilmeye başlanmış ve maalesef Batılı değerler dünyada belirleyici olmaya ve Müslümanları da etkilemeye başlamıştır. Batı medeniyeti de şüphesiz bazı değerler üzerinde yükselmiştir. Batı medeniyeti felsefi olarak Grek ve Roma değerleri ile din olarak da Hıristiyanlıktan beslenmektedir. Ancak Hıristiyanlık "Sezar'ın hakkını Sezar'a verdiği" ve Sezar'ın alanını düzenlemediği için bu alanın içini Grekoromen felsefe doldurmuştur.

Hülâsa, Batılı değerler İslâm Medeniyetinin değerleri ile farklılık arz etmektedir. Mesela Batı hak yerine kuvvete dayanır. Batılı anlayışta güçlü olan haklıdır da. Fazilet yerine menfaati esas alır. Onlara göre çıkarlar ebedi ve kalıcı, dostluklar geçici ve sürdür. Batı felsefesinde hayat bir yardımlaşma değil, savaştan ibarettir. Dünya bir savaş meydanıdır, güçlü olanlar yaşar, zayıf olanlar ölür ve yerini güçlü olanlara bırakır. İslâm

medeniyeti ise insanlar arasındaki ilişkiyi kardeşlik, vatandaşlık, insanlık paydalarına oturturken Batı bu ilişkileri ırk üzerinden tanımlamakta ve kendisini üstün ırk olarak görmektedir. Batı medeniyetinin kökeninde arî unsur, yani beyaz adamın üstünlüğü teorisi vardır. Batı medeniyetinin oluşumunda arî unsur Yunan felsefesi, Yahudi ahlâkı ve teolojisi ile Roma hukuku bir arada bulunmaktadır (Davutoğlu, 2012: 224-225). Sosyal ilişkilerin Batılı anlayışta ırk temelli olarak yapılandırılmasına en açık örneklerden birisi Darwin'in, W. Graham'a gönderdiği mektuptaki şu ifadelerdir. "Avrupa milletlerinin daha birkaç yüzyıl önce Türklerin karşısında duramadıklarını hatırlayın, oysa şimdi bunun fikri bile gülünç geliyor! Beyaz ırklar olarak bilinen 'daha medeni ırklar', varoluş mücadelesinde Türkleri hezime uğrattılar. Çok da uzak olmayan bir geleceğe baktığımızda, kim bilir daha hangi 'aşağı ırklar' dünyanın dört bir yanında 'daha yüksek medeni ırklar' tarafından yok edilecekler (Darwin, 1888: 285-286)." Bu ifadelerden açıkça görüldüğü üzere önce bilim felsefesince değerden bağımsız kabul edilen evrim 1800'lerin sonlarında asıl alanı olan biyolojinin sınırlarını aşip ideolojik görünüm kazanarak "değer yükü" durumuna girmiştir. Evrimin öngördüğü "var olma mücadelesinden" en az zararlı çıkan bireyler ve bunlardan meydana gelmiş topluluklar toplumsal Darvencilikte "en güçlülerin yaşaması" ve zayıfların tasfiyesi için bilimsel bir malzeme olarak kullanılmıştır (Duralı, 2010: 125).

Milletler arası ilişkilerin ırkçılık üzerine oturtulmasının insanlığa faturası Faşizm, Nazizm ve Siyonizm gibi akımların yol açtığı felaketler olmuştur. ırkçılığın Batılı güçler arasındaki yarışmada yeryüzünün paylaşılması konusunda aslan payını alan ülkeler tarafından körüklendiğini söyleyen Toynbee ise (1980: 195), kategorik olarak İslâm'a mesafeli durduğu halde Müslümanlar arasında ırkçılığın kaldırılışını İslâm'ın kalıcı ahlâkî başarılarından birisi olarak kabul eder ve ırkçılığın yol açtığı bu felaketlerin önlenmesi için İslâm'ın ırkçılığı reddeden, yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik eden anlayışının yaygınlaştırılması gerektiğini söyler.

Kısaca ifade etmek gerekirse ahlâkın dini temellerden beslendiği, etiğin ise felsefi kökleri olduğunu, bu sebeple de dini referanslardan uzaklaştıkça felsefi değerlere yaklaştığını söylemek mümkün olacaktır. Bu hususun Batı için anlaşılır yanları vardır. Zira aydınlanma dönemi öncesinde Batı'da Hıristiyanlık adına kurulan engizisyonların bilim adamlarına ve genelde aydınlara uyguladığı işkence ve baskılar sonucu ortaya çıkan ayrışma laisizm ve sekülerizme bir gerekçe oluşturabilir. Ancak bilimin takdir ve teşvik edildiği İslâm'ın ahlâk değerlerini göz ardı ederek yerine etik ilkeler koymaya kalkmanın anlaşılır yanı olduğunu söylemek mümkün değildir.

4. Ahlâkî Değerlerden Etik İlkelere Geçiş

Eşitlik, kardeşlik ve hürriyet söylemleri ile yola çıkarak kilise ve feodalitenin hükümranlığını ortadan kaldıran burjuvazi, rasyonalite ve bilimin rehberliğinde insanlığın ilerleyeceğini düşünüyordu. Aydınlanma döneminde nesnel bilgiye akıl ile ulaşılacağı, kilise dogmalarının ise aydınlanmayı engellediği şeklinde bir genel kanaat mevcuttu. Avrupa'da aydınlanma dönemi kilisenin tahakkümünden kurtulma ve bilime dikte ettiği kabullerden bir uzaklaşma sürecini ifade eder. Ülkemizde mânevî değerlerden uzaklaşmanın ilk işaretleri Batı'nın teknolojik ve özellikle askeri üstünlüğünün iyice görünür olmasından sonra Avrupa'ya gönderilen bazı devlet ricalinin veya çeşitli

sebeplerle Avrupa'dan etkilenen aydın kesimin yaşadığı geri kalmışlık kompleksi ile kendini belli etmeye başlar. Bu akım Tanzimat'la birlikte daha çok güçlenmiş ve Osmanlı aydınları arasında Batı'nın teknolojisini veya daha geniş mânada medeniyetini alma hususunda tartışmalar alevlenmiştir. Müstağrip olarak nitelenebilecek bir kesim Batı'nın bir bütün olduğu iddiası ile Batı'yı her şeyi ile taklit etme ve teknoloji ile birlikte tüm değerlerini de almak gerektiği hususunda ısrar ederken, diğer bir kesim Japonya örneğinden yola çıkarak her milletin bekasının garantisini olan ahlâkî değerlerin muhafazası ile sadece "insanlığın ortak malı olan teknik gelişmelerin" alınmasını savunur.

Batı medeniyetini bir bütün olarak gören ve teknolojik yenilikler ile kültür ve medeniyeti ayırt etmeye karşı çıkan grup, teknoloji transferini medenilik için yeterli bulmaz. Bu gurubun içinde yer alan ve Cumhuriyetle birlikte fikirlerini uygulama fırsatı yakalayan Mustafa Kemal'e göre kültür ve medeniyet ayrılığı yoktur. Kültür ve medeniyet birdir. Bu da Batı medeniyetidir. Atatürk Batı medeniyetinin tekniğini, şu veya bu müesseseni değil, dünya görüşünü de benimsemeye çalışmaktadır (İnalçık, 1994: 69). Osmanlı Devleti'nin hukukî varlığını sona erdiren gelişmelerin ardından Türk milletinin de "Orta Asya'ya sürülmesi" projesini uygulamaya koyan Batılı devletlere karşı verilen milli mücadele bu tartışmaların muvakkaten dondurulmasını sağlamış, Cumhuriyetin kurulması ile birlikte iktidardaki Batıyı her şeyi ile ıktibas etmeyi savunan gurup gecikmeden düşüncelerini uygulamaya koymaya başlamıştır. İlk 15 yıl içinde Osmanlı bakiyesinden Fransız tipi bir toplum icat etme yolunda düşünülen tüm devrimler uygulamaya konulmuş, haliyle Batıda kilise ile hesaplaşmanın İngiliz versiyonu olan sekülerleşme değil, daha radikal olan Fransız tipi laisizm ilke olarak kabul edilmiştir. Fransız araştırmacı Pierre J. Luizard, Türk laikliğinin Fransız modelinden ziyade Fransa'nın sömürgesi Cezayir'de uyguladığı sömürge tipi laikliğe daha çok benzediğini söylemektedir. Zira Fransız tipi laiklikte din ile devlet ayrılmışken, Türkiye'de devlet dini kontrol altına almıştır. Bu açıdan Türkiye'deki laiklik Fransız modeli değil, Fransa'nın sömürgesi Cezayir'de uyguladığı laiklik modelini yansıtmaktadır (Kahraman, 2008: 9). Nitekim 1937'deki Meclis görüşmelerinde Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, laikliği "...Mademki tarihte deterministiz, mademki icraatta pragmatik maddiyatçıyız, o halde kendi kanunlarımızı kendimiz yapmalıyız. Kendi cemaatimizi, mâverayı dünyaya taalluk eden her türlü endişelerden, her türlü lahuti hayallerden müberra olarak laiklik ilkesinin kılavuzluğunda yürütmeliyiz." İfadeleri ile dinden tecrit edilmiş, maddeci ve rasyonalist bir anlayışla ortaya koyacaktır (Kahraman, 2008: 9).

Hukuki anlamda laiklik, din ve devlet işlerinin ayrılmasını; devletin din kurallarına dayanmaması diğer bir ifadeyle, devletin pozitif hukuka ve aklî esaslara dayanması anlamına gelir. Devletin ve dinin birbirinden ayrılması, bunun dışı vuran görünüşlerinden biridir. Laik devletin dinden, dinin de devletten bağımsızlaşması gerekir (Erdoğan, 2000: 264). Oysa din devletten bağımsızlaştırılmadığı gibi devletin ve demokratik olarak iktidara gelmeyen bir yönetimin kontrolü altına girmiş, din ve vicdan hürriyeti; yasaklamaların, kovuşturmaların ve en sert şekilde cezalandırmaların konusu olmuştur. İşte bu dönemde Türkiye'de başta anayasa olmak üzere kanun, tüzük ve tüm mer'î mevzuattan dinle ilgili ibareler silinmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında laiklikle ilgili olarak atılan ve etkileri bugün bile devam eden adımlardan en büyüğü Hilâfetin

ilgasıdır. Daha sonra Evkaf ve Şer'iyeye Vekâletinin lağvı, Şer'i hukuk yerine batıdan alınan medeni hukukun konulması, Tevhidi Tedrisat Kanunu ve harf inkılâbı, Anayasadan “Devletin dini, Din-i İslâm'dır” ibaresinin çıkarılması, tarikatların, tekke ve zaviyelerin kapatılması, dini eğitimin, haccın ve dini kisvelerin yasaklanması ve şapka iktisası hakkındaki kanun ile ibadetin Türkçeleştirilmesi gibi pek çok değişiklik sayılabilir. Bunlar içerisinde 1932 yılında uygulamaya konulan ve 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile ancak kaldırılan “Ezanın Türkçe okunması” toplum hafızasında acı izler bırakmıştır. M. Fuat Köprülü başkanlığında oluşturulan komisyonun "ibadet lisanının Türkçe olması, ayinlerin, duaların, hutbelerin Türkçe şekillerinin kabul ve istimal edilmesi, câmilere sıra ve mûsikî enstrümanları sokulması" önerileri ise uygulanamamıştır.

Devletin tüm mevzuat ve uygulamalarından din ve din menşeli kavramların temizlenmesi sürecinden “yeminler” de nasibini almıştır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde yemin geleneği, kuruluş yıllarından itibaren mevcuttur. Türk İslâm devletlerinde yaygın olan hükümdar yeminleri, Osmanlı padişahları tarafından da devam ettirilmiş; Osmanlı padişahları kendi tebaasına yemin suretiyle söz verdiği gibi, ecnebi devlet hükümdarları ve tebaasına, ahitnâme suretiyle imtiyaz bahşetmiştir. Gayrimüslim Osmanlı tebaası da yeminle mükellef olup, gayrimüslim Osmanlı memurları bağlı buldukları devlet dairelerinin nâzir ve reisleri huzurunda, mensup oldukları dine göre İncil'e veya Tevrat'a elini basarak yemin etmişlerdir (Yarç, 2013: 36-37). Büyük Millet Meclisi'nde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda da milletle sözleşme, millete söz verme, karakter ve içeriğindeki yemin törenleri ile gösterilmiştir. Esasen, bu yeminlerin içeriğinde de yine laikleşme serüvenimizi görmek mümkündür. Bilineceği üzere, 1928 değişikliğinde Meclis'in görevlerinin sayıldığı 26. maddedeki “şer'i hükümlerin uygulanması” ibaresi ve 16. ve 38. maddelerdeki milletvekili ve cumhurbaşkanı yeminlerinin sonundaki “Vallahi” kelimesinin çıkarılması hususları, 1937'de anayasaya resmen girecek laiklik ilkelerinin bir ön adımıdır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda 1928'de yapılan değişikliğe kadar “Vallahi, Billahi” biçiminde biten yeminler, bu tarihten sonra “namusum ve şerefim üzerine” biçiminde bir format kazanmış, daha sonraki düzenlemelerle dini çağrışımı olan “yemin” ibaresi yerine “and içme” ifadesi tercih edilmiştir (Avşar, 2012: 59-60).

Oysa aydınlanma dönemi yaşamasına rağmen Batı ülkelerinin parlamenterleri, devlet başkanları ve tüm memurları görevlerine yemin ederek başlamaktadır. ABD'de senatörler ve vekiller görevlerine İncil'e el basarak başlarken, parlamentoya seçilen farklı dinlere mensup kişiler de, kendi mukaddes kitaplarına el basarak yemin etmektedir. İsrail'de milletvekilleri Tevrat'a el basarken, İngiltere, İspanya, Romanya, Yunanistan ve birçok Avrupa Ülkesinde de seçilen milletvekilleri İncil'e el basarak yemin ediyor. Koyu Katolik olan İrlanda da İncil'e el basarak yemin etmek bir yana, “İrlanda halkının Allah'ın gözetiminde olduğu” Anayasasının birinci maddesinde yer alabiliyor (Avşar, 2012: 25-26). Türkiye'de ise mânevîyat ve mukaddesat adına yeminler kaldırıldıktan sonra yemin yerine “and içme” uygulaması başlatılmış ve kamu görevlileri “namus ve şeref üzerine and içme”ye başlamışlardır. Daha sonra etik kavramı ahlâk felsefesi olmaktan referans kaynaklığına terfi ettirilerek ahlâkın yerine geçmiş, “5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile

birlikte 2004 yılında yürürlüğe girmiştir (RG 2004:25486). 8044 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri İle Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin âmir hükmü ile (RG 2005: 25785), kamu görevlileri, görevlerini yürütürken 8044 Sayılı Yönetmelikte belirtilen etik davranış ilkelerine uymakla ve bir ay içinde “Etik Sözleşme” belgesini imzalamakla yükümlü tutulmuşlardır. “Bu belge, personelin özlük dosyasına konur.” hükmüyle, kamu görevlilerine “etik davranacaklarına dair” söz verme yükümlülüğü getirilmiştir. (Esgün, 2013: 253-255).

Böylece Türkiye’de mesleki ahlâktan iş etiğine kamuda değerler dönüşümünde son dönemeç de geçilmiştir. Mânevî çağrışımları olan ahlâkın yerini seküler, laik ve modern görünümlü etik almıştır. Ancak memur dosyalarına konan etik sözleşmenin ahlâkî değerler kadar memur davranışlarını etkileyip etkilemeyeceğini zaman gösterecektir.

Sonuç

Ortaçağ boyunca Avrupa’da kilise tahakkümü ve engizisyonlara karşı verilen mücadele sonunda, din ile devletin birbirinden bağımsız olması ve birbirini kontrol etmemesi üzerine bir uzlaşma sağlanmış, sekülerizm ve laisizm gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Aydınlanma dönemini yaşayan ve sanayi inkılâbını gerçekleştiren Batı için ahlâkî değerler yerine etik ilkeler alınmasının belki bir mânâsı olabilir. Ancak din ve bilim zıtlaşmasının olmadığı, bilakis bilimin dince teşvik edildiği ve bilim adamlarının çok yüksek itibar sahibi olduğu İslâm ülkelerinde ve Türkiye’de ahlâk yerine etiğin; ahlâkî değerlere mukabil ‘etik ilkeler’ konulmasının mâkul bir gerekçesi bulunmamaktadır.

Halkın vicdanında yer eden ve bir otokontrol aracı olarak derûni bir muhasebe ve vicdanî bir gözetim sağlayan ve kaynağını dinin mukaddeslerinden alan değerlerin kamuda sorumluluk üstlenen kişilerde bir etki gücünün olması ihtimali, toplum vicdanında yeri olmayan ve toplumun fertleri için de bir mâna ifade etmeyen ithal kavramlardan elbette ki daha fazla olacaktır. Toplumların üzerine oturduğu sosyolojik gerçekliğin göz ardı edilmesi, kültürel farklılıkların dikkate alınmaması, ahlâkın; toplumdaki topluma farklılık arz eden bir değerden ziyade her toplum için aynı çağrışımları yapan mekanik bir kavram gibi görülmesi, bilimsel bir yaklaşım olmaktan ziyade ‘çağdaş medeniyet’ aidiyeti arzusunun bir tezahürü olarak görülmektedir. Kamu hizmetini ‘ehline verilecek bir emanet’ olarak görme ve bu emanete riayet etme yani amme menfaatini üstün tutma anlayışını sağlamada etik ilkelerin etki gücü test edilmeye muhtaçtır.

Bin yıllık Selçuklu ve Osmanlı devlet geleneğinin etik ilkelerle değil, ahlâkî değerlerle yaşatıldığını unutmadan Batı’da ortaya çıkan her akımı bir değer olarak alıp sisteme dâhil etme ve bunu medeni dünyanın bir parçası olma zarureti olarak görme alışkanlığının artık terk edilmesi gerektiğini söyleme mecburiyeti vardır.

Kaynakça

- Avşar B. Z. (2012). Biat'tan Yemin'e; Kamusal Sorumluluk Üstlenenlerin ve Temsilcilerinin And İçmesi, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 10, 15-61.
- Aydın, M. (1989). *Ahlâk*, (Cilt, 2, s. 10-14), İslâm Ansiklopedisi, Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Bayram, A. Kemal (2005). Modern Etik ve Siyaset, *Siyaset ve Yönetimde Etik Sempozyumu*, 43-55.
- Çağrı, M. (1989). *Ahlâk*, (Cilt, 2, s. 1-9), İslâm Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara.
- Davutoğlu, A. (2012). *Küresel Bunalım*, 11 Eylül Konuşmaları, İstanbul: Küre Yayınları.
- Darwin, F. (1888). *The Life and Letters of Charles Darwin*, (Cilt 1, s. 285-286), New York: D. Appleton and Company, <https://www.gutenberg.org/files/2087/2087-h/2087-h.htm>. Erişim: 29.06.2019.
- Descartes, R. (1992). *Ahlâk Üzerine Mektuplar*, Çev. Mehmet Karasan, İstanbul: MEB Yayınları.
- Duralı, Ş. T. (2010). *Çağdaş Küresel Medeniyet* (4. Baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Dursun, D. (2005). Siyaset ve Ahlâk: gerçeklikle İdealin Bağdaşmazlığı Sorunu, *Siyaset ve Yönetimde Etik Sempozyumu Sakarya, Bildiriler Kitabı*, 17-25.
- Erdoğan, M. (2000). *Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Esgün, İ. U. (2013). Siyaset Ve Anayasal Yabancılaşma: Etik İlkelerin Türk Hukukuna Uyarlanması Problemi, *TBB Dergisi*, 105, 229-262.
- Güler, Y. (2013). Osmanlıda Yemin ve Tahlif, *Acta Turcica*, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, 2, "Kültürümüzde Yemin", Editörler: E. G. Naskali, H. O. Altun, www.actaturcica.com. Erişim: 29.06.2019.
- İnalçık, H. (1944). *Atatürk Devrimleri, Çeşitli Cepheleriyle Atatürk*, İstanbul: Robert Kolej Yayınları.
- Kahraman, M. (2008). Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Laiklik, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 9, s. 57-77.
- Karataş, M. (2008). Bir Medcezir Manzarası: Türkiye'de Laiklik (1928-1948), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 42, 287-300.
- Keklik, N. (1982). *Felsefenin İlkeleri*, İstanbul: Doğuş Yayınevi.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali (2002). Haz. H. Karaman vd., Ankara: TDV Yayınları,.
- Nursi, B. S. (1996). *İşarat-ül İ'caz*, Ter. A. Nursi, İstanbul: Sözler Yayınevi.
- Nursi, B. S. (1976). *Sünuhat, Tuluât, İşârât*, Ankara: Gaye Matbaası.

- Poyraz, H. (2008). Siyasi Ahlâkın Coğrafi Sınırları: Ahlâk Felsefesi ve Siyaset, *Yerel Siyaset*, 25, 16-20.
- Toynbee, A. J. (1980). *Medeniyet Yargılanıyor*, Ter. U. Uyan, İstanbul: Yeryüzü Yayınları, No: 7.
- Türkeri, M. (2009). Aristotelesçi Etik ile İlgili Bazı Yanlış Anlamalar, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 83-101.
- Yarç, G. (2013). Osmanlıda Yemin ve Tahlif, *Acta Turcica, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, "Kültürümüzde Yemin", E. G.Naskali, H. O. Altun (Eds), V, 2, s. 1-41. www.actaturcica.com, Erişim: 29.06.2019.
- Yeğın, A. ve diğeri (1981). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, İstanbul: Türdav.
- 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, R. G. Tarih: 08.06. 2004, Sayı: 25486. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/06/20040608.htm> 21, Erişim: 29.06.2019.
- 8044 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, R.G. Tarih: 13.04. 2005, Sayı: 25785. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/04/20050413.htm>, Erişim: 29.06.2019.